

Ar išplėstinis turto konfiskavimas gali tapti efektyviu teisiniu įrankiu Lietuvos teisėsaugos institucijoms ir teismams?

Aurelijus Gutauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros profesorius
socialinių mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel.: (+370 5) 236 6167
El. paštas aurelijus.gutauskas@tf.vu.lt

Is it Possible for Extended Confiscation to Become an Effective Legal Tool for the Lithuanian Law Enforcement Authorities and Courts?

Aurelijus Gutauskas

(Vilnius University (Lithuania))

Summary. The article deals with some problematic aspects of the extended confiscation of property in Lithuania after the decision of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 12 October 2023 on the compliance of this Criminal Law institute with the Constitution of the Republic of Lithuania. A question arises whether the extended confiscation of property works only if there is sufficient reason to believe that the property has been obtained by means of a criminal offence, in the absence of mandatory conditions for such confiscation laid down in the Criminal Law, in accordance with the principles of criminal procedure, and whether it does not contravene Articles 23 (right to property and its inviolability) and 31 (presumption of innocence) of the Constitution of the Republic of Lithuania. The author raises the rhetorical question of the effectiveness of extended confiscation in law enforcement and judicial practice. Based on the Case Law of the Supreme Court of Lithuania and the European Court of Human Rights, the aim is to assess the peculiarities of the legal regulation of extended confiscation of property and its practical application. It attempts to clarify the content of the concept of acquisition of property by criminal means as defined in the Criminal Law, and to answer the question whether extended confiscation of property should be considered a punishment or a preventive measure.

Keywords: Extended confiscation of property, measure of punitive effect, property, presumption of innocence, proportionality.

Ar išplėstinis turto konfiskavimas gali tapti efektyviu teisiniu įrankiu Lietuvos teisėsaugos institucijoms ir teismams?

Aurelijus Gutauskas

(Vilniaus universitetas (Lietuva))

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami išplėstinio turto konfiskavimo Lietuvoje probleminiai aspektai po Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimo dėl šio baudžiamosios teisės instituto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Ar išplėstinio turto konfiskavimo taikymas vien tik esant pakankamam pagrindui manyti, kad

Received: 28/11/2024. **Accepted:** 12/12/2024

Copyright © 2024 Aurelijus Gutauskas. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

turtas gautas iš nusikalstamos veikos, baudžiamajame įstatyme nesant įtvirtintų tokio konfiskavimo privalomų sąlygų, atitinkančių baudžiamojo proceso principus, ne(prieštarauja) Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 (teisei į nuosavybę ir jos neliečiamumui) ir 31 (nekaltumo prezumpcijai) straipsniams. Autorius kelia retorinį klausimą dėl išplėstinio turto konfiskavimo efektyvumo taikant jį teisės saugos institucijų ir teismų praktikoje. Remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika siekiama įvertinti išplėstinio turto konfiskavimo teisinio reguliavimo ir jo praktinio taikymo ypatumus. Bandoma atskleisti baudžiamajame įstatyme įtvirtinto turto įgijimo nusikalstamu būdu sampratos turinį, atsakyti į klausimą, išplėstinis turto konfiskavimas laikytinas bausme ar prevencine priemone.

Pagrindiniai žodžiai: išplėstinis turto konfiskavimas, baudžiamojo poveikio priemonė, nuosavybė, nekaltumo prezumpcija, proporcingumas.

Įvadas

Nors Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 72 straipsnyje numatyta, kad turto, kuris yra nusikalstamos veikos padarymo įrankis, priemonė ar rezultatas, konfiskavimas yra privalomas, tačiau ši baudžiamojo poveikio priemonė Lietuvos teismų praktikoje taikoma gana retai. Turto konfiskavimas skiriamas mažiau nei 1,5 proc. nuteistųjų asmenų (Europos Tarybos priemonių prieš pinigų plovimą įvertinimo ekspertų komiteto (MONEYVAL) ir valstybių prieš korupciją grupės (GRECO) vertinimo ataskaitų išvados). Remiantis paskutiniu 2023 metų Europolo Europos finansų ir ekonomikos nusikaltimų grėsmės vertinimu, turto suma, kurią teisės saugai pavyksta konfiskuoti iš nusikalstamų grupuočių, vis dar išlieka mažiau nei 2 proc. metinių pajamų, o likusieji 98 proc. yra panaudojami organizuotam nusikalstamumui finansuoti (*European Financial and Economic Crime Threat Assessment*, 2023). Teismų praktika rodo, kad nors šis institutas nacionalinėje sistemoje egzistuoja jau keliolika metų, jis nėra dažnai ar efektyviai pasitelkiamas teisės saugos institucijų. Kai kurie mokslininkai išplėstinį turto konfiskavimą *de facto* įvardija kaip mokslinę fikciją ir visuomenės įbauginimo priemonę bei vertina tai kaip teisinių priemonių galimybių pervertinimo visuomenėje išraišką (Drakšas, 2019, p. 350).

Turto konfiskavimas siejamas su konkrečios padarytos nusikalstamos veikos įrodinėjimu, todėl šia baudžiamojo poveikio priemone galima konfiskuoti tik tokį turtą, kuris buvo konkrečios nusikalstamos veikos įrankis, priemonė ar rezultatas. Tokios BK 72 straipsnyje įtvirtintos turto konfiskavimo galimybės yra gana siauros ir realiai neatitinka šiuolaikinio nusikalstamumo, o ypač – korupcinių, finansinių ir kitų savanaudiškų nusikaltimų – tendencijų. Daugumai šių nusikaltimų būdingas pakartotinumasis ar net versliškumas, taip pat konstatuojamas didelis šių nusikalstamų veikų latentiskumas. Todėl, taikydama vien tik turto konfiskavimą, valstybė paima savo nuosavybėn tik nedidelę dalį neteisėtai įgytų pajamų. Tokiu būdu nusikalstamos veikos išlieka pelningos net ir tais atvejais, kai jas padarę asmenys yra nustatomi ir nubaudžiami. Didelė iš nusikalstamų veikų gautų lėšų dalis toliau panaudojama vykdant organizuotą nusikalstamumą, remiant terorizmą, „plaunant nešvarius“ pinigus bei taip iškreipiant normalią konkurenciją valstybės ekonomikoje (Gutauskas, 2007, p. 69). Išplėstinis turto konfiskavimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme atsirado 2010 metais (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 67, 72, 190 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 72³, 189¹ straipsniais įstatymas, 2010) kaip vienas iš veiksmingiausių kovos su korupciniais, turtiniais, ekonominiais, finansiniais ir kitais visiems jiems bendro tikslo (gauti kuo daugiau neteisėtų pajamų ir taip praturtėti) vienijamais nusikalstamais būdais – tai padaryti juos ekonomiškai nenaudingus, neapsimokančius. Iš esmės buvo siekiama įtvirtinti visiškai naują išplėstinio turto konfiskavimo institutą, kuris neteisėtomis lėšomis įgytą turtą leistų konfiskuoti ne tik įrodžius jo gavimą iš konkrečios nusikalstamos veikos, bet ir tais atvejais, kai kaltininko turtas yra aiškiai neproporcingas teisėtoms tokio asmens pajamoms ir todėl yra akivaizdu, kad jis negalėjo būti įgytas teisėtais būdais. Šiuolaikinė baudžiamoji teisė turi siekiamybę

sudaryti tokias aplinkybes, pagal kurias kaltininkui daryti nusikalstamas veikas neapsimokėtų ne tik bendrosios prevencijos atžvilgiu, bet ir dėl to, jog iš kaltininko būtų atimama ne tik viskas, kas buvo tiesiogiai ar netiesiogiai gauta padarius nusikalstamą veiką, bet ir viskas, kas buvo panaudota siekiant su nusikalstamos veikos padarymu susijusių padarinių (Švedas et al., 2020, p. 202).

Šio instituto atsiradimą, be kita ko, nulėmė Jungtinių Tautų Organizacijos 2000 m. gruodžio 13 d. Konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą¹, taip pat Jungtinių Tautų 2003 m. spalio 31 d. Konvencijos prieš korupciją² bei 2005 m. vasario 24 d. Tarybos pamatinio sprendimo 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo nuostatos (Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo. 2005 m. vasario 24 d.).

Neabejotinai tokiam baudžiamosios teisės institutui atsirasti turėjo įtakos ir kai kurių užsienio valstybių patirtis. Kitaip tariant, įstatymų leidėjas, siekdamas *inter alia*, kad būtų ekonomiškai nenaudinga daryti korupcinius, turtinius, ekonominius, finansinius ir kitus savanaudiškus nusikaltimus bei užkirsti kelią tokiomis veikomis valstybei ir visuomenei daromai žalai, pasirinko nustatyti baudžiamajame įstatyme baudžiamąjį poveikio priemonę – išplėstinį turto konfiskavimą. Išplėstinio turto konfiskavimo teisinė prigimtis yra nors ir mišrus pobūdžio, tačiau tai ne baudimu pasižyminti, o labiau restitucijai artima priemonė. Dažnai dar įvardijama kaip „profilaktinė ar apsaugos“ priemonė. Vis dažniau mokslininkų keliamas klausimas – ar leistinas nebaudžiamąjį pobūdžio priemonių (civilinio turto konfiskavimo ar išplėstinio turto konfiskavimo) taikymas po išteisinimu pasibaigusio proceso dėl baudžiamąjį pobūdžio priemonių taikymo (kuriame kaltinta dėl neteisto praturtėjimo ar turto legalizavimo)? Anot jų, šis klausimas spręstinas įvertinant įvairias reikšmingas aplinkybes: visuomenės interesą, kad ji būtų efektyviai saugoma nuo pavojingų kėsinimūsi, ir teisinio apibrėžtumo interesą. Svarbu užtikrinti, kad pernelyg aukšti proceso šalių interesų apsaugos standartai nepaneigtų visuomenės saugumo ir teisinės tvarkos atkūrimo intereso (Bikelis, 2020, p. 54).

Straipsnio tikslas – įvertinti išplėstinio turto konfiskavimo Lietuvoje probleminius aspektus po Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimo dėl šio baudžiamosios teisės instituto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir ar išplėstinio turto konfiskavimo taikymas vien tik esant pakankamo pagrindo manyti, kad turtas gautas nusikalstamos veikos būdu, baudžiamajame įstatyme nesant įtvirtintų tokio konfiskavimo privalomų sąlygų, atitinkančių baudžiamąjį proceso principus, ne(prieštarauja) Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 (teisei į nuosavybę ir jos neliečiamumui) ir 31 (nekaltumo prezumpcijai) straipsniams. Autorius taip pat ieško atsakymų dėl išplėstinio turto konfiskavimo efektyvumo taikant jį teisės saugos institucijų ir teismų praktikoje. Siekiant nurodytų tikslų straipsniui keliami uždaviniai – įvertinti esamą išplėstinio turto konfiskavimo teisinį reguliavimą baudžiamajame įstatyme; identifikuoti kasacinės instancijos teismo praktikos probleminius aspektus taikant šį baudžiamosios teisės institutą; išanalizuoti išplėstinio turto konfiskavimo santykį su nekaltumo prezumpcija bei teise į nuosavybę ir jos neliečiamumu. Straipsnio tikslams pasiekti naudojami įprastiniai teisės tyrimams metodai: teisinės analizės, sisteminis, lyginamasis, teleologinis ir kiti metodai.

Išplėstinis turto konfiskavimas yra gana populiarus klausimas tiek Lietuvos, tiek ir užsienio autorių publikacijose. Vienu ar kitu aspektu išplėstinis turto konfiskavimas buvo analizuotas daugelio Lietuvos mokslininkų: išplėstinio turto konfiskavimo reguliavimo tikslai ir prielaidos jį taikyti Lietuvoje (Kavoliūnaitė, 2008); tradiciniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai (Bikelis

¹ Seimo ratifikuota 2002 m. kovo 19 d. įstatymu Nr. IX-794.

² Seimo ratifikuota 2006 m. gruodžio 5 d. įstatymu Nr. X-943.

et al., 2014); pakartotinis įtartinis turto kilmės vertinimas – pateisinama viešojo intereso apsaugos priemonė ar žmogaus teisių pažeidimas? (Bikelis, 2020); minimali konfiskuotino turto vertė legalumo ir proporcingumo principų bei racionalios baudžiamosios politikos kontekste (Bikelis, 2022); išplėstinis turto konfiskavimas demokratinėje visuomenėje (Drakšas, 2019); neteisėtu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje (Piesliakas, 2011); turto konfiskavimo teisinės prigimties problemos (Paužaitė, 2007); baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo (Fedosiuk, 2012); neteisėtas praturtėjimas kaip nusikalstama veika: ištakos, kriminalizavimo problema, taikymas, perspektyvos (Pakštaitis, 2013) ir kt. Iš užsienio mokslininkų darbų paminėtini – turto konfiskavimas Europoje – praeitis, ateitis ir ateities iššūkiai (Boucht, 2019); išplėstinio turto konfiskavimo minimalaus suderinimo ES ribos ir spąstai (Simoato, 2016); konfiskavimo išplėtimas ir jo aspektai ES baudžiamojoje teisėje (Hryniewicz-Lach, 2023) ir kt. Atskleidamas išplėstinio turto konfiskavimo teisinio reguliavimo ir taikymo ypatumus, straipsnio autorius daugiausia dėmesio skyrė būtent Lietuvos mokslininkų darbams ir jų išvargoms.

1. Išplėstinio turto konfiskavimo teisinis reguliavimas baudžiamajame įstatyme

Lietuvoje Europos Sąjungos Tarybos 2005 m. vasario 24 d. 2005/212/TVR Pamatinio sprendimo reikalavimai buvo įgyvendinti 2010 m. gruodžio 22 d. priimtais Baudžiamojo kodekso pakeitimais įtraukiant 72³ straipsnį, reglamentuojantį išplėstinį turto konfiskavimą. Tokiu būdu išplėstinis turto konfiskavimas tapo viena iš turto konfiskavimo formų. Šios baudžiamojo poveikio priemonės svarba yra dar ir ta, jog atsiranda galimybė ją taikyti tretiesiems asmenims. Jeigu neegzistuoūt išplėstinis turto konfiskavimas iš trečiųjų asmenų kaip reiškinys, tai šis institutas apskritai prarastų savo vertę. Abejotina, ar šios priemonės taikymas turėtų didesnę prevencinę reikšmę, jeigu iš nusikalstamos veikos, suteikusios turtinės naudos, gautas turtas galėtų būti perleistas tretiesiems asmenims ir tai automatiškai užkirstų kelią jį konfiskuoti (Kavoliūnaitė, 2008, p. 48).

BK 72³ straipsnyje įtvirtintas išplėstinis turto konfiskavimas apibrėžiamas kaip kaltininko turto ar jo dalies, neproporcingos kaltininko teisėtoms pajamoms, paėmimas valstybės nuosavybėn, kai yra pagrindas manyti, kad tas turtas gautas nusikalstamu būdu. Vadinas, siekiant taikyti išplėstinį turto konfiskavimą nepakanka nustatyti, kad visas kaltininko turtas ar jo dalis yra įgyta iš neteisėtų pajamų, bet būtina nustatyti pagrindą manyti, jog toks turtas yra įgytas ne bet koku neteisėtu būdu, o būtent – nusikalstamu. BK 72³ straipsnyje nėra apibrėžta, ką reiškia formuluotė „nusikalstamu būdu“, tačiau ji naudojama ir kituose Baudžiamojo kodekso straipsniuose – BK 189 straipsnyje „Nusikalstamu būdu gauto turto įgijimas arba realizavimas“, BK 216 straipsnyje „Nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimas“, BK 224¹ straipsnio „Sąvokų išaiškinimas“ 2 dalyje, pagal kurią BK 216 straipsnyje nurodytas nusikalstamu būdu gautas turtas yra tiesiogiai ir netiesiogiai iš nusikalstamos veikos gautas bet kokio pavidalo turtas. Darytina išvada, kad BK 72³ straipsnio 1 dalies nuostata „yra pagrindas manyti, kad turtas gautas nusikalstamu būdu“, reiškia, jog turi būti duomenų (įrodymų) manyti, kad turtas yra įgytas iš nusikalstamos (-ų) veikos (-ų). Tai, kad taikant išplėstinį turto konfiskavimą reikia įrodyti būtent tai, kad turtas gautas nusikalstamu, o ne bet koku neteisėtu, priešingu teisei bendrąja prasme būdu, akcentuojama ir kasacinio teismo praktikoje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-106-628/2021, Nr. 2K-195-976/2022). Štai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje nurodoma, kad, taikant išplėstinį turto konfiskavimą, nepakanka nustatyti lėšų nepagrindimo teisėtomis pajamomis, o būtina nustatyti ir įtikinamais duomenimis pagrįsti, kad lėšos gautos būtent nusikalstamu būdu. Duomenims, kurie pagrįstų nusikalstamą lėšų kilmę, galėtų būti priskiriami duomenys apie nusikalstamos veikos tęstinumą, t. y. jos trukmę, jos pobūdį,

iš jos gaunamos turtinės naudos pobūdį, jos adekvatumą tam turtui, kurį turi kaltininkas, nuteistojo daugkartinius kontaktus ar ilgalaikius ryšius su nusikaltimus padariusiais ar įtariamais asmenimis ir panašiai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-295-222/2022, Nr. 2K-195-976/2022).

BK 72³ straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad išplėstinis turto konfiskavimas taikomas, kai yra visos šios sąlygos: 1) kaltininkas pripažintas padariusiu apysunkį, sunkų arba labai sunkų tyčinį nusikaltimą, iš kurio jis turėjo ar galėjo turėti turtinės naudos; 2) kaltininkas turi šio kodekso uždraustos veikos padarymo metu, po jos padarymo arba per penkerius metus iki jos padarymo įgyto turto, kurio vertė neatitinka jo teisėtų pajamų, ir šis skirtumas viršija 250 MGL dydžio sumą arba per šiame punkte nurodytą laikotarpį kitiems asmenims yra perleidęs tokio turto; 3) baudžiamojo proceso metu kaltininkas nepagrindžia šio turto įsigijimo teisėtumo (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000 m.). Darant išvadas dėl šių sąlygų buvimo konkrečioje byloje, būtina įvertinti nusikalstamų veikų sudėtis, nustatyti iš jų kylančius padarinius ir įvertinti visas aplinkybes, leidžiančias patikimai konstatuoti, kad kaltininkas iš padarytos nusikalstamos veikos gavo konkrečią turtinę naudą. Vertindami išplėstinio turto konfiskavimo sąlygų buvimą konkrečioje situacijoje teismai turi vadovautis ne tik BK 72³ straipsnio nuostatomis, bet ir tarptautiniuose norminiuose dokumentuose suformuotais bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje išaiškintais proporcingumo, interesų balanso ir kitais principais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-245-1073/2018).

EŽTT praktikoje iš esmės nekvestionuojama, kad turto, susijusio su nusikalstama veika, konfiskavimas yra būtina ir veiksminga kovos su nusikalstamumu priemonė. Tačiau pagal Konvencijos protokolo Nr. 1 1 straipsnio reikalavimus tokia priemonė turi atitikti teisingą pusiausvyrą, t. y. turi būti išlaikytas pagrįstas proporcingumas tarp viešojo intereso poreikių ir asmens teisės netrukdomai naudotis savo turtu apsaugos reikalavimų, kad asmeniui nebūtų užkrauta individuali ir pernelyg didelė našta. EŽTT taip pat pabrėžia, jog tam, kad nuosavybės teisių apribojimas (konfiskuojant turtą) būtų proporcingas, jis turi atitikti padaryto pažeidimo sunkumą; sankcija turi atitikti veikos, už kurią ji yra nustatyta ir skiriama, sunkumą, o ne tam tikros preziumuojamos, tačiau nenustatytos veikos (pavyzdžiui, pinigų plovimo ar mokesčių vengimo) sunkumą (2009 m. vasario 5 d. EŽTT sprendimas byloje *Gabrić prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 9702/04). Labai svarbu ir tai, išplėstinis turto konfiskavimas yra viena iš turto konfiskavimo formų, todėl jis turi būti nagrinėjamas ir aiškinamas bendro turto konfiskavimo kontekste (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-245-1073/2018).

Kasacinio teismo praktikoje, kurioje aptariamas turto konfiskavimo, kaip baudžiamojo poveikio priemonės, taikymo klausimas proporcingumo principo kontekste, pažymėta, kad, be kita ko, tai reiškia ir tai, jog už teisės pažeidimą skiriamos baudžiamojo poveikio priemonės taikymas turi būti individualizuotas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-262-489/2017).

Kasacinio teismo nagrinėtose bylose taip pat akcentuojami veiksniai, į kuriuos atsižvelgia ir EŽTT, vertindamas turto konfiskavimo proporcingumo klausimą, t. y. nusikalstamos veikos pobūdis, jos sunkumas; konfiskuojamo turto statusas nusikalstamoje veikoje; konfiskuojamo turto kilmės ir paskirties teisėtumas; nuteistojo, iš kurio konfiskuojamas turtas, asmenybė ir elgesys, konfiskuojamo turto reikšmė pareiškėjui; dėl nusikalstamos veikos padaryta arba potencialiai sukelta turtinė žala valstybei; asmeniui greta turto konfiskavimo paskirtos kitos bausmės, jų griežtumas ir pakankamumas nubaudimo tikslų įgyvendinimo konkrečios bylos aplinkybėmis požiūriu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-53-1073/2019).

Vertinant BK 72³ straipsnyje įtvirtintas išplėstinio turto konfiskavimo sąlygas (jų visumą), reikėtų pažymėti, kad įstatymų leidėjas įtvirtino tam tikrus saugiklius nuo nepagrįsto šios normos

taikymo. Pirmiausiai – viena iš išplėstinio turto konfiskavimo sąlygų yra tai, kad kaltininkas turi būti pripažintas padaręs ne bet kokią nusikalstamą veiką, o labiausiai pavojingas nusikalstamas veikas, t. y. apysunkį, sunkų arba labai sunkų tyčinį nusikaltimą. Tačiau taip pat ne bet koki, o tik tokį, iš kurio jis turėjo ar galėjo turėti turtinės naudos. Pagal BK 11 straipsnyje įtvirtintą teisinį reguliavimą tyčiniai nusikaltimai pagal pavojingumą ir baudžiamajame įstatyme numatytą didžiausią baudmės ribą skirstomi į nesunkius, apysunkius, sunkius ir labai sunkius. Antrosios sąlygos turinys susijęs su tuo, kad pagal BK 72³ straipsnio (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) 1 dalį, aiškinamą kartu su ją detalizuojančiais šio straipsnio 2 dalies 1, 2 punktais, valstybės nuosavybėn paimamas ne visas kaltininko teisėtų pajamų neatitinkantis turtas, o tik tas turtas, kurį jis įgijo ir turi (arba perleido kitiems asmenims) per apibrėžtą laikotarpį, t. y. minėto apysunkio, sunkaus arba labai sunkaus tyčinio nusikaltimo padarymo metu, po jo padarymo arba per penkerius metus iki jo padarymo, ir tik tokia turto dalis, kuri viršija teisėtas pajamas daugiau nei 250 MGL. Galiausiai trečioji sąlyga – baudžiamojo proceso metu kaltininkas nepagrindžia šio turto įsigijimo teisėtumo, aiškintina BPK įtvirtinto teisinio reguliavimo kontekste. BPK 170¹ straipsnyje įtvirtinti „Prokuroro įgaliojimai užtikrinant turto konfiskavimą“. Proceso metu prokuroras turi imtis priemonių surasti turtą, kuris atitinka BK 72 ar 72³ straipsnyje nurodytus požymius, ir užtikrinti jo galimą konfiskavimą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002 m). Pagal BPK 305 straipsnį „Aprašomoji nuosprendžio dalis“ apkaltinamojo nuosprendžio aprašomojoje dalyje išdėstomi, be kita ko, baudmės, baudžiamojo poveikio priemonės skyrimo motyvai (1 dalies 4 punktas). Jeigu nutraukiant baudžiamąją bylą skiriama baudžiamojo poveikio priemonė, nuosprendžio aprašomojoje dalyje nurodomi tos priemonės skyrimo motyvai (4 dalis). Vadinasi, apkaltinamojo nuosprendžio arba nuosprendžio, kuriuo nutraukiama baudžiamoji byla aprašomojoje dalyje skiriant baudžiamojo poveikio priemonę išplėstinį turto konfiskavimą, nuosprendį priimančias teismas turi nurodyti jo skyrimo motyvus. Aiškinant BK 72³ straipsnio 2 dalies 3 punkte nustatytą teisinį reguliavimą kartu su nustatytu to paties straipsnio 2 dalies 2 punkte, taip pat BPK, pažymėtina, kad pagal jį prokuroras kartu su ikiteisminio tyrimo įstaigomis turėdamas pareigą baudžiamojo proceso metu imtis visų įstatymų numatytų priemonių turtui, kuris atitinka BK 72³ straipsnyje nurodytus požymius, surasti ir jo galimam konfiskavimui. Taip pat turi pareigą surinkti duomenis, patvirtinančius arba paneigiančius, kad kaltininko (įtariamąjo) turtas atitinka turto, kuriam taikomas išplėstinis turto konfiskavimas, sąlygas, *inter alia*, kad toks turtas neatitinka kaltininko teisėtų pajamų ir viršija jas daugiau nei 250 MGL. Be to, palaikydamas valstybinį kaltinimą teisme, prokuroras turi pateikti tai patvirtinančius įrodymus. Tuo tarpu kaltininkas (įtariamasis, kaltinamasis), įgyvendindamas teisę į gynybą, baudžiamojo proceso metu turi teisę teikti duomenis (įrodymus), siekdamas paneigti, kad turtas, kuriam siekiama taikyti išplėstinį konfiskavimą, nėra įgytas neteisėtai. Galiausiai teismas, laikydamasis nešališkumo, rungimosi, nekaltumo prezumpcijos principų bei kitų BPK reikalavimų, yra įpareigotas išsamiai išnagrinėti bylą, įvertinti įrodymus ir jais pagrįsti nuosprendį bei motyvuoti baudžiamojo poveikio priemonės išplėstinio turto konfiskavimo skyrimą. Mokslininkai kritikuoja BK 72³ straipsnio 2 dalies 2 punkte pasirinktos sumos – 250 MGL nustatytos sumos dydį. Pasirinktas MGL dydis yra neproporcingas tokiai griežtai priemonei taikyti. Tiksliausia būtų apskritai nenurodyti jokio minimalaus MGL dydžio, o vadovautis protingumo kriterijumi. Taip išplėstinio turto konfiskavimo institutas būtų pritaikytas tik akivaizdžios disproporcijos atvejais (Fedosiuk, 2012, p. 1224).

BPK nenustato specialių, būtent turto konfiskavimo pagrindams ir sąlygoms nustatyti taikomų įrodinėjimo būdų, todėl visi išplėstiniam turto konfiskavimui taikyti būtini pagrindai ir sąlygos nustatomos pagal bendrąsias įrodinėjimo taisykles. Tokia linkme eina ir kasacinio teismo praktika. Pareiga pateikti įrodymus, kad kaltininko įgyto turto arba perleisto turto vertė neatitinka kaltininko pajamų ir šis

skirtumas viršija būtent 250 MGL sumą, byloje tenka kaltinimo šaliai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195-976/2022). Tais atvejais, kai bylą nagrinėjant teisme kyla abejonių dėl kaltininko įgyto turto vertės, jo teisėtų pajamų dydžio, o teismui pateikti kaltininko turto ir pajamų tyrimo duomenys yra neišsamūs ar prieštaringi, teismas turi imtis aktyvių procesinių veiksmų šiems trūkumams pašalinti, išsireikalaudamas papildomus bylai teisingai išspręsti reikšmingus duomenis, apklausti specialių žinių turinčius asmenis (specialistus, ekspertus), esant pagrindui, skirti papildomus tyrimus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195-976/2022).

Kasacinės instancijos teismas, aiškindamas BK 72³ straipsnio 2 dalies 3 punkte įtvirtintą išplėstinio turto konfiskavimo sąlygą „kaltininko negebėjimą pagrįsti turimo turto įgijimo teisėtumą“, yra konstatavęs, kad baudžiamasis įstatymas kaltininkui suteikia galimybę pagrįsti turto teisėtumą, jei kaltinimo šalis pateikia įrodymų, kad šis kaltininko turimas turtas laikytinas konfiskuotinu. Šis saugiklis yra labai svarbus ir būtinas asmenims, kurie turą įgijo iš esmės teisėtomis pajamomis, tačiau šios nebuvo tinkamai apskaitytos dėl asmens kaltės ar kitų priežasčių, pavyzdžiui, asmenys gavę neapskaitytą darbo užmokestį, vertęsi verslu neturėdami verslo liudijimo ar panašiai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72-511/2021).

Būtina pažymėti, kad BK ir BPK nuostatos, susijusios su išplėstinio turto konfiskavimo taikymu, yra detalizuojamos generalinio prokuroro 2018 m. birželio 17 d. įsakymu Nr. I-219 „Dėl rekomendacijų dėl turto tyrimo patvirtinimo“ patvirtintose Rekomendacijose dėl turto tyrimo“ (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2018 m. birželio 17 d. įsakymas Nr. I-219 „Dėl rekomendacijų dėl turto tyrimo patvirtinimo“). Šių rekomendacijų 4 punkte randame turto tyrimo tikslą – surasti ir nustatyti turta, neproporcingą asmens teisėtoms pajamoms, kai yra pagrindas manyti, kad turtas gautas nusikalstamu būdu ar jo vertę atitinkantį teisėtai turimą turta (BK 72³ str.) (rekomendacijų 4.1.2. papunktis). Rekomendacijų 83 punkte įtvirtinta nuostata, kuri nevisiškai dera su BK įtvirtintu teisiniu reguliavimu ir jo aiškinimu teismų praktikoje. Štai 83 punkte konstatuojama, kad, sprendžiant, ar yra pagrindas manyti, kad kaltininko turimas turtas gautas nusikalstamu būdu, pakanka nustatyti, kad turimo turto jis negalėjo įgyti teisėtomis priemonėmis. Tuo tarpu pagal rekomendacijų 84 punktą, nustatant, ar yra pagrindas manyti, kad turtas gautas nusikalstamu būdu, papildomai gali būti vertinami duomenys apie asmens praeityje padarytas nusikalstamas veikas, daromų nusikalstamų veikų tęstinumą, savanaudišką pobūdį, gautą turtinę naudą, kaltininko gyvenimo būdą ir kitas aplinkybes. Labai svarbu ir tai, jog tiek įtariamasis, tiek kaltinamasis neprivalo, bet turi teisę gintis nuo jam pareikštų įtarimų ar kaltinimų ir tai gali daryti pats arba per gynėją. Neabejotinai, kad asmeniui, dėl kurio turto išplėstinio konfiskavimo yra sprendžiama, turi būti sudaromos sąlygos savo turto įsigijimo teisėtumą įrodyti laikantis rungimosi principo (BPK 7 straipsnis). Be to, įstatymas nustato pagrindus, kuriems esant gali būti konfiskuotas turtas, perleistas kitam fiziniam ar juridiniam asmeniui (BK 72³ straipsnio 3 dalis).

BK 72³ straipsnyje (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) nustatytu teisiniu reguliavimu, įtvirtinančiu išplėstinį turto konfiskavimą, įstatymų leidėjas siekė įgyvendinti iš, *inter alia*, konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo principų kylančią valstybės priedermę saugoti kiekvieną asmenį ir visą visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių, atkurti teisingumą ir konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką, garantuoti viešąjį interesą užkirsti kelią naujiems nusikaltimams, riboti ir mažinti nusikalstamumą, taip pat mažinti jais valstybei ir visuomenei daromą žalą; vadinasi, ginčijamomis BK 72³ straipsnio nuostatomis siekta konstituciškai pagrįsto tikslo (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimas).

2. Ar pašalintos abejonės dėl esamo teisinio reguliavimo atitikties konstitucinėms nuostatomis?

Pagal galiojančią BK 72³ straipsnio 1 dalies, 2 dalies 3 punkto redakciją išplėstinis turto konfiskavimas apibūdinamas kaip kaltininko turto ar jo dalies paėmimas valstybės nuosavybėn, jeigu toks turtas ar jo dalis yra neproporcinga kaltininko teisėtoms pajamoms ir kai yra pagrindas manyti, jog šis turtas gautas nusikalstamu būdu (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000 m.). Tiek mokslininkų, tiek ir teisės praktikų nuolat keliamos abejonės dėl tokio teisinio reguliavimo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Visų pirma, tai dėl jo atitikties Konstitucijos 23 straipsniui (nuosavybės teisės apsauga) ir antra – Konstitucijos 31 straipsnio 1 daliai (nekaltumo prezumpcijos principui). Pagrindžiant galimą prieštaravimą Konstitucijos 23 straipsniui, pažymėtina, jog išplėstiniam turto konfiskavimui taikyti pakanka teismo abejonės dėl turto įsigijimo teisėtumo, t. y. prielaidos, jog toks turtas galėjo būti įgytas neteisėtai. Kitaip tariant, gali būti konfiskuotas kaltininkui priklausantis turtas, kurio sąsajos su nusikalstama veika nėra įrodytos ir nebūtinai šis turtas gautas neteisėtai.

Be to, baudžiamajame įstatyme išplėstinis turto konfiskavimas įtvirtintas ne kaip pagrindinė bausmė nuteistajam, o kaip papildoma baudžiamojo poveikio priemonė, kurios paskirtis yra padėti įgyvendinti bausmės tikslus. Kyla klausimas – ar tokia giežta baudžiamojo poveikio priemonė kaip išplėstinis turto konfiskavimas gali būti pateisinama visuomenės saugumo interesu. Nesant privalomo reikalavimo neginčijamai nustatyti ir įrodyti turto kilmės neteisėtumą, nereikalaujant pagal baudžiamosios teisės principus nustatyti, jog asmuo kaltas padaręs tokią nusikalstamą veiką. Galiausiai, toks asmens kaltės nustatymas, vadovaujantis prielaidomis, yra nesuderinamas ir su Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu nekaltumo prezumpcijos principu. Bendriausiu požiūriu kiekviena baudžiamojo poveikio priemonė, taip pat ir išplėstinis turto konfiskavimas, yra valstybės atsako į nusikalstamas veikas sudedamoji dalis, padedanti įgyvendinti bausmės paskirtį. Ji yra viena iš svarbiausių teisėto, pagrįsto ir teisingo nubaudymo garantijų, realizuojančių nuostatą, kad bausmė kartui su baudžiamojo poveikio priemone turi būti individualizuota ir paskirta atsižvelgiant į baudžiamojo įstatymo reikalavimus (Drakšas, 2019, p. 341).

Pažymėtina ir tai, kad išplėstinio turto konfiskavimo procedūra Italijos, Vokietijos, Nyderlandų ir Anglijos teismuose, taip pat EŽTT praktikoje pripažinta teisėta, išskyrus atvejus, kai ją numatančios nuostatos taikomos atgal, t. y. iki jų įsigaliojimo įsigytam turtui (Bikelis et al., 2014, p. 167). Dažniausiai keliami išplėstinio turto konfiskavimo konstitucingumo klausimai susiję su teisės į nuosavybę ribojimo proporcingumu, dėl nusikalstamos turto kilmės suderinamumo su nekaltumo prezumpcija, teise į teisingą teismą ir gynybą bei dėl draudimo baudžiamojo pobūdžio nuostatas taikyti atgal.

Sistemiškai vertinant Konstitucinio Teismo argumentus dėl turto konfiskavimo kaip papildomos bausmės atitikties Konstitucijos nuostatomis, susijusioms su nuosavybės neliečiamumu, galima daryti prielaidą, jog toks išaiškinimas atitiktų ir pagal dabartinį reguliavimą esančio turto konfiskavimo kaip baudžiamojo poveikio priemonės instituto atitiktį Konstitucijai, kadangi nors šių poveikio priemonių rūšis ir pasikeitė, tačiau įgyvendinimas išliko panašus. Taip pat nepasikeitė ir tai, jog turto konfiskavimas gali būti pritaikytas ir kartu su bausme. Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinis Teismas taip pat yra išaiškinęs, jog prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą (turto konfiskavimas bei išplėstinis turto konfiskavimas patenka į šią priemonių grupę), savaime nelaikytinos konstituciskai nepagrįstu žmogaus teisės į privatumą ribojimu, tačiau tik tuo atveju, jeigu jos nustatytos įstatymu, jei yra būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes, jeigu jomis nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą prigimtis bei esmė, taip pat jeigu jos yra proporcingos siekiamam tikslui, kurio negalima pasiekti kitu būdu (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

Užsienio valstybių konstitucinių teismų jurisprudencijoje (Rumunijos (Rumunijos Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 356/2014, 2014), Portugalijos (Portugalijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo nutarimas byloje Nr. 101/15, 2015), Vokietijos (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimas Nr. 2 BNR 564/95, 2004) išplėstinis turto konfiskavimas, įtvirtintas nacionaliniuose baudžiamuosiuose įstatymuose, nepaisant skirtingų užsienio valstybių konstitucinių nuostatų ir išplėstinio turto konfiskavimo teisinio reguliavimo ypatumų, iš esmės pripažįstamas atitinkančiu konstitucines nuostatas, kurios susijusios su nuosavybės teisių apsauga ir nekaltumo prezumpcijos principo taikymu. Išplėstinis turto konfiskavimas laikomas konstituciškai pagrįstu, atsižvelgiant į šio konfiskavimo kaip teisinio poveikio priemonės paskirtį, įrodinėjimo, kad turtas įgytas neteisėtai (nusikalstamu būdu), pareigos subjektus ir šios įrodinėjimo naštos paskirstymą tarp jų. Dažniausiai pripažįstant, kad konstituciškai pagrįstas yra toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo, siekdamas paneigti neteisėtai (nusikalstamu būdu) įgyto turto kilmę, turi pateikti tai patvirtinančius įrodymus.

Konstitucinis Teismas laikosi pozicijos, kad Konstitucijos 23 straipsnio nuostatų negalima suabsoliotinti, nes tai galėtų sudaryti prielaidas pažeisti kitų asmenų teises ar kitas Konstitucijos vertybes (Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas). Tai reiškia, kad asmens teisę į nuosavybės apsaugą, esant tam tikroms sąlygoms, galima riboti. Kita vertus, teisės sistemoje įtvirtinus tam tikrą nuosavybės teisės ribojimą, kartu privaloma užtikrinti ir efektyvias šios teisės gynimo priemones, kitaip kyla grėsmė neproporcingai suvaržyti asmens teisę į nuosavybę ar ją apskritai paneigti. Taikant išplėstinį turto konfiskavimą, svarbiausia nustatyti išplėstinio turto konfiskavimo pagrindą, sąlygas, būtinas išplėstinio turto konfiskavimui, ir paisyti proporcingumo principo. Proporcingumo principas EŽTT bylų kontekste aiškinamas kaip sąžiningas balansas (pusiausvyra) tarp visuomenės intereso poreikio tenkinimo ir asmens teisių apsaugos. Atsižvelgiant į tai, kad BK 72³ straipsnio 1 dalyje, aiškinamoje kartu su 2 dalies nuostatomis, yra aiškiai apibrėžta, kokius pavojingiausius nusikaltimus padariusiems asmenims, kokio dydžio turtui, įgytam per nurodytą konkretų laikotarpį, taikomas išplėstinis turto konfiskavimas, Konstitucinis Teismas konstatavo, jog nėra pagrindo teigti, kad tokia teisinio poveikio priemonė yra neproporcinga siekiamam minėtam konstituciškai pagrįstam tikslui ar kad įtvirtintu teisiniu reguliavimu yra neproporcingai suvaržytos asmens nuosavybės teisės, ginamos pagal Konstitucijos 23 straipsnį. Vadinas, BK 72³ straipsnio 1 dalimi, 2 dalies 3 punktu, pagal kuriuos išplėstinis turto konfiskavimas taikomas tik tada, kai kaltininkas nepateikia duomenų (įrodymų), pagrindžiančių, kad nurodytas turtas yra įgytas teisėtai, kuriais, be kita ko, būtų paneigti prokuroro ir, esant būtinybei, teismo surinkti įrodymai, kad kaltininko turimas turtas neatitinka jo teisėtų pajamų ir viršija jas daugiau nei 250 MGL, nėra pažeidžiamos asmens nuosavybės teisės, ginamos pagal Konstitucijos 23 straipsnį, nes, kaip minėta, pagal Konstituciją, *inter alia*, jos 23 straipsnį, yra ginama tik teisėtai būdais įgyta nuosavybė, o paisant bendrojo teisės principo, niekas negali turėti naudos iš savo padaryto teisės pažeidimo (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas aiškiais teisiniais argumentais pagrindė, jog išplėstinis turto konfiskavimas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintam nuosavybės neliečiamumo principui.

Nekaltumo prezumpcija demokratinėje visuomenėje neatskiriama susijusi su kitų žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių, taip pat įgytų teisių gerbimu ir apsauga. Konstitucinis Teismas dar 2001 m. balandžio 12 d. nutarime pabrėžė ypatingą nekaltumo prezumpcijos pobūdį, nurodė, kad nekaltumo prezumpcija yra pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena iš svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų, asmuo laikomas nepadaręs nusikaltimo tol, kol jo kaltumas nebus įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas). Vertinant Baudžiamojo kodekso 72³ straipsnio 2 dalies 3 punkto nuostatas, iš pirmo žvilgsnio galima daryti išvadą, kad jos tiesiogiai orientuotos į

nusikaltimą padariusį asmenį. Tačiau išplėstinio turto konfiskavimo procesas nėra siejamas su kaltininko baudžiamosios atsakomybės nustatymu. Šio proceso tikslas – tinkamai įvertinti turtą, kuris, kaip įtariama, įgytas nusikalstamu būdu, ir jį paimti. Siekiant paimti tokį turtą, turi būti įrodoma, kad yra išplėstinio turto konfiskavimo pagrindas ir neturi būti procesinių kliūčių konfiskuoti turtą. Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime yra nurodęs, jog vertinamasis kriterijus – pagrindas manyti – neturi įtakos sprendžiant asmens kaltės klausimą ir nepažeidžia nekaltumo prezumpcijos principo. Pakankamas pagrindas nustatomas atsižvelgiant į įstatymų nustatyta tvarka gautus duomenis apie tai, kad tam tikra asmenų veikla ir jų tarpusavio ryšiai kelia grėsmę konstitucinėms vertybėms (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas). Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad toks prevencinių priemonių taikymas neprieštarauja Konstitucijai ir iš dalies patvirtino, kad tikimybinis, t. y. įrodymų persvaros, įrodinėjimo standartas, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, yra toleruotinas. Pažymėtina, jog ir užsienio valstybių praktikoje (Bikelis *et al.*, 2014, p. 151–166) laikomasi nuomonės, kad išplėstinis turto konfiskavimas pagal savo prigimtį (skyrimo pagrindus ir tikslus) yra ne baudžiamojo, bet restitucinio-kompensacinio pobūdžio, su visomis pasekmėmis (nekaltumo prezumpcijos negaliojimu, kaltumo principo negaliojimu, žemesniu įrodinėjimo standartu). Išplėstinio turto konfiskavimu siekiama ne pasmerkti asmenį dėl veikos, iš kurios jis gavo neteisėtos naudos, ir priversti jį prarasti teisėtai įgytų gėrių, bet siekiama atkurti teisinę tvarką ir normų stabilumą.

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija taikoma sprendžiant, ar asmuo padarė nusikalstamą veiką, ir siekiant teisingai jį nubausti; asmuo, įtariamas arba kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, neprivalo įrodinėti savo nekaltumo; tačiau asmeniui, pripažintam kaltu padarius nusikalstamą veiką, iš kurios jis turėjo turtinės naudos, taikant tokią teisinio poveikio priemonę, kuria valstybės nuosavybėn paimamas kitas nusikalstamu būdu, bet ne iš tos nusikalstamos veikos, kurios padarymu jis pripažintas kaltu, įgytas turtas, nėra sprendžiama, iš kokios kitos konkrečios nusikalstamos veikos jis tą turtą įgijo, taip pat nėra sprendžiamas bausmės už tą kitą konkrečią nusikalstamą veiką paskyrimo klausimas; taigi taikant tokią teisinio poveikio priemonę, kuria, be kita ko, siekiama atkurti teisingumą ir konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką, bet nesiekama nubausti asmens, nėra paneigiamas Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimas). Kartu pažymėtina, kad teismas gali skirti baudžiamojo poveikio priemonę išplėstinį turto konfiskavimą tik po to, kai, laikydamasis *inter alia* nešališkumo, rungimosi, nekaltumo prezumpcijos principų, kitų BPK reikalavimų, išsamiai išnagrinėja bylą, pagal savo vidinį įsitikinimą įvertina įrodymus ir jais pagrindžia nuosprendį, be kita ko, motyvuodamas ir baudžiamojo poveikio priemonės išplėstinio turto konfiskavimo skyrimą. Pagal BK 72³ straipsnio (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) 2 dalies 3 punktą, aiškinamą kartu su to paties BK straipsnio 1 dalimi, BPK nustatytu teisiniu reguliavimu, kaltininkas, naudodamasis teisės į gynybą, rungimosi ir kitomis konstitucinės teisės į tinkamą teisminį procesą procesinėmis garantijomis, turi teisę pagrįsti (įrodyti), kad turtas, kuriam taikytinas išplėstinis turto konfiskavimas, įgytas teisėtai, bet neprivalo įrodinėti, kad jis įgytas ne nusikalstamu būdu. Tai, kad minėtas turtas įgytas nusikalstamu būdu, pirmiausia turi pagrįsti (įrodyti) prokuroras ir jį pagal savo vidinį įsitikinimą, išsamiai ir nešališkai išnagrinėjęs bylą, įvertinti teismas. Vertinant Konstitucinio Teismo išsakytus argumentus, galima sakyti, jog nėra pagrindo teigti, kad pagal BK 72³ straipsnio 2 dalies 3 punktą kaltininkui perkeliama pareiga įrodyti, kad turtas, kuriam siekiama taikyti išplėstinį turto konfiskavimą, yra įgytas teisėtai, kad teismo sprendimas dėl išplėstinio turto konfiskavimo yra grindžiamas ne teismo išnagrinėtais įrodymais, o prielaidomis. Vadinasi, nėra pagrindo teigti ir tai, kad tokiu nustatytu teisiniu reguliavimu pažeidžiamas ir nekaltumo prezumpcijos principas. Išplėstinis turto konfiskavimas realiai tapo efektyviu teisiniu įrankiu teisėsaugos institucijoms ir teismams.

3. Kasacinės instancijos teismo praktika taikant išplėstinį turto konfiskavimą

Išplėstinis turto konfiskavimas, nors ir yra vis dar laikomas nauju ir mažai taikomu institutu baudžiamosiose bylose, tačiau jo taikymo praktinių problemų atrandama vis daugiau. Šio instituto problematika pirmiausia yra susijusi su kaltininko įgyto turto vertės, jo teisėtų pajamų dydžio nustatymu, antra, su proporcingumo principo užtikrinimu bei nusikalstamo turto kilmės šaltinio nustatymu. Paprastai kasacinio teismo praktikoje BK 72³ straipsnio taikymas skundžiamas dviem aspektais: 1) procesiniu – dėl įrodymų vertinimo taisyklių pažeidimo, prioritetinę reikšmę suteikiant VMI specialisto išvadoms dėl gautų pajamų ir išlaidų tyrimo bei nevertinant kitų bylai teisingai išspręsti reikšmingų duomenų ir kt.; ir 2) materialiosios teisės aspektu – dėl nenustatytų visų būtinų BK 72³ straipsnio taikymo sąlygų.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuojantis bendrosios kompetencijos teismų praktiką, aiškindamas BK 72³ straipsnio nuostatas yra pažymėjęs, jog tai, kad BPK nenustato specialių, būtent turto konfiskavimo pagrindams ir sąlygoms nustatyti taikomų įrodinėjimo būdų, reiškia, kad visi išplėstiniam turto konfiskavimui taikyti būtini pagrindai ir sąlygos nustatomi pagal bendrąsias įrodinėjimo taisykles (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195-976/2022). Na, o jeigu bylą nagrinėjant teisme kyla abejonių dėl kaltininko įgyto turto vertės, jo teisėtų pajamų dydžio, o teismui pateikti kaltininko turto ir pajamų tyrimo duomenys yra neišsamūs ar prieštaringi, teismas turi imtis aktyvių procesinių veiksmų šiems trūkumams pašalinti, išreikalauti papildomus bylai teisingai išspręsti reikšmingus duomenis, apklausti specialiųjų žinių turinčius asmenis (specialistus, ekspertus), esant pagrindui, skirti papildomus tyrimus. Pažymėtina ir tai, jog nuo 2017 metų išplėstinio turto konfiskavimo taikymas tapo viena iš prokuratūros prioritetinių veiklos krypčių ir šiuo metu vis labiau ima matytis šios veiklos rezultatai – pradeda formuotis išplėstinio turto konfiskavimo taikymo teismų praktika (Bikelis, 2022, p. 32).

Baudžiamojoje byloje asmuo buvo nuteistas pagal BK 202 straipsnio 1 dalį (versliškai neteisėtai vykdė komercinę veiklą), 220 straipsnio 1 dalį (siekdamas išvengti mokesčių, kurių suma viršija 100 MGL, į gyventojų pajamų mokesčio deklaraciją bei į pridėtinės vertės mokesčio mokėtoju neregistruoto asmens mokėtino pridėtinės vertės mokesčio apyskaitas įrašė žinomai neteiseningus duomenis apie iš individualios veiklos – prekybos automobilių dalimis – gautas pajamas ir pateikė valstybės įgaliotai institucijai), 221 straipsnio 1 dalį (siekdamas išvengti mokesčių, kurių suma viršija 100 MGL, teisės aktų nustatyta tvarka laiku nepateikė valstybės įgaliotai institucijai PVM mokėtoju neregistruoto asmens mokėtino PVM apyskaitos apie mokėtiną PVM, nors ši valstybės institucija raštu priminė apie pareigą tokius duomenis pateikti) ir 222 straipsnio 1 dalį (apgaulingai tvarkė teisės aktų reikalaujamą buhalterinę apskaitą) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106-628/2021). Žemesnės instancijos teismai išplėstinio turto konfiskavimo netaikė. Tuo tarpu prokuroras, paduodamas kasacinį skundą, kasacinio teismo prašė taikyti išplėstinį turto konfiskavimą, siedamas jį su BK 202 straipsnio 1 dalyje nustatytos nusikalstamos veikos padarymu. Kasacinės instancijos teismas, išnagrinėjęs bylą, pritarė žemesnės instancijos teismų sprendimams netaikyti išplėstinio turto konfiskavimo. Šis teismas pirmiausiai vertino tai, jog individuali veikla – prekyba automobilių prekėmis, kuria vertėsi nuteistasis (internetinėje erdvėje skelbė duomenis apie parduodamas detales, surasdavo pirkėjus ir parduodavo automobilių dalis), pati savaime nėra pavojinga ir nusikalstama. Tik vertimasis tokia veikla, vien siekiant išvengti mokeskinės prievolės neįsteigus juridinio asmens ar neįregistravus individualios veiklos, padarė ją nusikalstama. Apskritai visų instancijų teismai akcentavo labai svarbų aspektą, jog turto konfiskavimo klausimas negali būti vienodai sprendžiamas tose situacijose, kai pinigai gaunami iš veiklos, kuri jokiais atvejais negali būti laikoma teisėta (pavyzdžiui, narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimas, prekyba žmonėmis,

kyšininkavimas ir pan.), kai visos iš tokios veiklos gautos lėšos be jokių išimčių turi būti konfiskuojamos, ir tose situacijose, kai pajamos gaunamos vykdant veiklą, kuria teisės aktų nustatyta tvarka gali būti verčiamasi teisėtai, nors konkrečiu atveju padaryti nustatytos tvarkos pažeidimai suponuoja tokios veiklos nusikalstamumą. Taigi baudžiamojoje byloje kasacinės instancijos teismas suformavo labai svarbią taisyklę – jog svarbus pavojingos kilmės nusikalstamas, o ne vien tik priešingas teisei bendrąja prasme neteisėtai gautų lėšų šaltinis. Šios baudžiamosios bylos kontekste nuteistojo turtinė nauda buvo patirta dėl tokio pobūdžio nusikalstamos veikos, iš kurios naudos gavimas yra susijęs išimtinai su mokesčių mokėjimą ir apmokestinimą reglamentuojančių teisės normų pažeidimu. Kitas ne mažiau svarbus aspektas yra tai, kad turto konfiskavimo paskirtis yra panaikinti galimybę kaltininkui ar kitiems asmenims iš nusikalstamos veikos gauti turtinės naudos, taip pat išimti iš apyvartos turta, kuris naudojamas nusikalstamai veikai daryti, užkirsti kelią toliau naudoti šį turta tokiomis tikslais. Todėl šioje situacijoje kasacinis teismas atkreipė dėmesį dar ir į tai, jog, sprendžiant, koks turtas yra konfiskuotinas byloje dėl BK 202 straipsnyje nustatytos nusikalstamos veikos, be kita ko, svarbu išsiaiškinti, ar apskaičiuota mokesstinė prievolė, ar ją galima išieškoti Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo tvarka, ar valstybei padaryta žala. Konkrečioje situacijoje, anot kasacinio teismo, išplėstinio turto konfiskavimo instituto taikymas, kai asmeniui, patrauktam baudžiamojon atsakomybėn už padarytą nusikalstamą veiką, yra paskirta bausmė, t. y. bauda, o gauta turtinė nauda bus panaikinta pritaikant mokesstinę prievolę Mokesčių administravimo įstatymo tvarka, sukeltų papildomą našta, kuri būtų neproporcinga padarytos nusikalstamos veikos pobūdžiui ir pavojingumui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106-628/2021). Taigi, kasacinis teismas patvirtino, kad žemesnės instancijos teismai šioje byloje, vertindami išplėstinio turto konfiskavimo taikymo galimybę, tinkamai įvertino šios teisinės priemonės suderinamumą su BK 72³ straipsnyje nurodytos baudžiamojo poveikio priemonės keliamais tikslais ir principais.

Dar vienoje baudžiamojoje byloje kasacinės instancijos teismas sprendė klausimą, ar pagrįstai apeliacinės instancijos teismas iš nuteistosios už korupcinį nusikaltimą konfiskavo įvairias pinigines sumas: 520 360 eurų, 19 308 JAV dolerius ir 17 690 Didžiosios Britanijos svarų sterlingų. Pagrindinis kasatorės argumentas – neįrodyta, kad konfiskuotas turtas gautas nusikalstamu būdu. Grįsdama šį argumentą kasatorė konstatavo, kad ji nuteista tik už vieną korupcinį nusikaltimą, o kyšio suma prilygo 10 000 eurų. Tuo tarpu visas kitas seifuose rastas turtas buvo jos asmeninis turtas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195-976/2022). Kasacinės instancijos teismas labai aiškiai apibrėžė, kad sprendimai dėl pajamų, gautų iš prekybos narkotikais, pinigų plovimo, korupcijos ar kitų sunkių nusikaltimų, konfiskavimo nebūtinai turi būti grindžiami tokio turto neteisėtos kilmės visišku įrodytumu, t. y. pagal principą „nesant pagrįstų abejonių“. Kitaip tariant, esant duomenų apie tokią nusikalstamą veiklą, neteisėtos turto kilmės įrodinėjimas gali būti grindžiamas ir didelės tikimybės principu, derinamu su savininko negalėjimu įrodyti, kad yra priešingai. Teisėjų kolegija šioje byloje įvertino ir nuteistosios pajamas, gautas iš teisėtos veiklos, grynąjų pinigų kiekį, rastą seifuose, paimto kyšio dydį, taip pat ir kitas byloje nustatytas svarbias aplinkybes, netiesiogiai patvirtinančias jos turimo turto neproporcingumą jos teisėtoms pajamoms. O būtent: iš banko išgrynintų pinigų sumas, taip pat atitinkamu laikotarpiu įgytą didelį skaičių nekilnojamojo turto objektų. Visa tai sugretinus, kasacinės instancijos teismas patvirtino apeliacinės instancijos teismo taikyto išplėstinio turto konfiskavimo nuteistosios atžvilgiu pagrįstumą. Reikėtų pažymėti ir tai, jog baudžiamosiose byloje asmenys, kuriems taikomas išplėstinis turto konfiskavimas, savo gynybinę poziciją dėl pinigų kilmės grindžia įvairiomis paskolos sutartimis. Tačiau dažniausiai tokių paskolų (tariamų paskolų ar paskolų, kuriose įtvirtinta tikrovės neatitinkanti informacija) tikrumas yra paneigiamas, konstatuojant, kad konfiskuoto turto kilmė yra nusikalstama. Taip, beje, nutiko ir šioje byloje.

Labai svarbus akcentas kasacinės instancijos teismo praktikoje pabrėžiant teismams suteiktą plačią diskrecijos teisę spręsti, kokiais bylos duomenimis turi būti grindžiamas vertinamo turto ryšys su byloje nuteistų asmenų nusikalstamą veika, ar tų duomenų pakanka nusikalstamai turto kilmei konstatuoti. Šis akcentas susijęs su 2005 m. gegužės 16 d. Europos Tarybos konvencijos dėl nusikalstamu būdu įgytų pajamų plovimo, paieškos, arešto ir konfiskavimo bei terorizmo finansavimo 9 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta nuostata, kad nuosprendžiui už pinigų plovimą priimti nereikalaujama, kad būtų tiksliai nurodyta, iš kokio pirminio nusikaltimo įgytas turtas³. Tiesa, Lietuva šią Konvenciją ratifikavo su išlyga, kad nelaiko savęs įsipareigojusia pagal Konvencijos 9 straipsnio 6 dalį, tačiau tai nereiškia, kad minėta nuostata nėra aktuali formuojant Lietuvos teismų praktiką dėl nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimo (BK 216 straipsnis). Be to, 2018 m. spalio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2018/1673 dėl kovos su pinigų plovimu baudžiamosios teisės priemonėmis preambulėje nurodyta, kad kova su pinigų plovimu baudžiamosios teisės priemonėmis būtų veiksminga, turėtų būti galima paskelbti apkaltinamąjį nuosprendį, nekeliant reikalavimo tiksliai nustatyti nusikalstamą veiklą, iš kurios gautas turtas, arba reikalauti, kad anksčiau arba tuo pačiu metu būtų priimtas apkaltinamasis nuosprendis dėl tos nusikalstamos veiklos, tuo pačiu atsižvelgiant į visas susijusias aplinkybes ir įrodymus (12 įtrauka). Kiekvienu atveju svarstant, ar turtas buvo gautas iš nusikalstamos veiklos ir ar asmuo apie tai žinojo, turėtų būti atsižvelgiama į konkrečias bylos aplinkybes, pavyzdžiui, į tai, kad turto vertė yra neproporcinga teisėtoms kaltinamo asmens pajamoms ir kad nusikalstama veikla bei turto įgijimas įvyko tuo pat metu (13 įtrauka). Pagaliau šios direktyvos 3 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad valstybės narės imasi reikiamų priemonių siekdamos užtikrinti, kad anksčiau arba tuo pačiu metu priimtas apkaltinamasis nuosprendis dėl nusikalstamos veiklos, iš kurios buvo gautas turtas, nebūtų būtina sąlyga priimti apkaltinamąjį nuosprendį (a punktas). Kad apkaltinamąjį nuosprendį dėl pinigų plovimo būtų galima priimti, kai nustatyta, kad turtas buvo gautas iš nusikalstamos veiklos, nebūtinai nustatant visus su ta nusikalstama veikla susijusius faktinius elementus arba visas aplinkybes, įskaitant ją vykdžiusio asmens tapatybę (b punktas). Štai baudžiamojoje byloje, nors ir nebuvo nustatyta konkrečių psichotropinių medžiagų aplinkybių ar tiesioginių nusikalstamų veikų sąsajų su pinigais, kuriais buvo mokama pagal įvairius sandorius, tačiau teismams pakako duomenų išvadai apie šių pinigų nusikalstamą kilmę. Pirmiausiai buvo vertinama tai, jog asmenys šioje byloje buvo pripažinti kaltais dėl disponavimo labai dideliu kiekiu amfetamino ir jo kontrabandos, o tai natūraliai reiškia ir didelių finansinių išteklių poreikį tokioms medžiagoms ir jų gabenimo priemonėms įgyti, kurjerių išlaidoms apmokėti ir pan. Antra – byloje nustatyta, kad nuteistasis niekur nedirbo ir jokių legalių pajamų neturėjo, nors disponavo nemažomis pinigų sumomis, nuomojosi butą, lankėsi sporto klubuose, finansiškai rėmė savo giminaičius. Trečia, nusikalstamu būdu įgyto turto legalizavimu pripažintais sandoriais buvo bandoma nuslėpti tikruosius perkamo turto įgijėjus, todėl sandoriai sudaryti kito asmens vardu. Ketvirta – mokėjimus atliko nuteistojo sugyventinė, kuri ne tik žinojo apie jo nusikalstamą veiklą, susijusią su stambia psichotropinių medžiagų kontrabanda, bet ir pati prie tos veiklos prisidėjo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-51-788/2021). Taigi, šios aplinkybės leido teismui konstatuoti, kad nusikalstama panaudotų pinigų kilmė byloje nustatyta, o ne preziumuota ir kad vienas iš tokių sandorių sudarymo tikslų buvo pinigų legalizavimas.

Įvertinus tarptautinį teisinį reguliavimą ir EŽTT suformuotus principus bei nacionalinį reguliavimą, galima daryti išvadą, kad dėl nuosavybės teisių apribojimo Baudžiamojo kodekso nuostatos neapsiriboja konkrečių nusikalstamų veikų sąrašu ar gresiančios bausmės už jas minimumu. Baudžiamasis įstatymas nustato kur kas platesnį nusikaltimų sąrašą – apysunkiai ir sunkesni tyčiniai nusikaltimai. Vadinasi,

³ Lietuvos Respublika konvenciją ratifikavo 2020 m. sausio 28 d. įstatymu Nr. XIII-2806.

nustačius iš konkretaus nusikaltimo gautą turtinę naudą (pasipelnymo faktą), visų pirma turi būti vertinama, ar ši nauda neturi konfiskuotino turto pagal BK 72 straipsnį požymių, t. y. ar nėra pripažinta nusikalstamos veikos priemone ar rezultatu. Jeigu ne, tik tada vertinama dėl galimos turtinės naudos iš konkrečios nusikalstamos veikos nustatymo, o esant kitoms būtinosioms BK 72³ straipsnio sąlygoms galima svarstyti išplėstinio turto konfiskavimo klausimą. Baudžiamojoje byloje buvo nustatyta, kad pilietis, darydamas BK įtvirtintas nusikalstamas veikas (BK 222 ir 220 straipsniai), išvengė prievolės valstybei sumokėti 36 793 eurus mokesčių ir tokiu būdu praturtėjo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-245-1073/2018). Taigi, lyg ir preziumuojamas tiesioginis turtinis rezultatas iš padarytos veikos. Kita vertus, šios veikos įrodytumas bei galimi sprendimo variantai yra fakto klausimas ir apeliacinės instancijos teismas turi nustatyti turtinės naudos gavimo iš BK 222 ir 220 straipsniuose įtvirtintų nusikalstamų veikų prielaidas, galimybes, jų pripažinimą pasipelnymu iš konkrečios nusikalstamos veikos ir atitinkamai jiems taikytiną (jeigu būtina) konfiskavimo formą. Šioje byloje to padaryta nebuvo, todėl kasacinės instancijos teismas grąžino bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka. Kiekvienu atveju būtina nustatyti galimybę (pagrįstą prielaidą), kad turtinė nauda buvo galima pagal konkrečios bylos situaciją (BK 72³ straipsnio 2 dalies 1 punktą).

Labai svarbu, kad kasacinės instancijos teismas laikosi praktikos paneigiant išplėstinio turto konfiskavimo normoje užkoduotą „asmens kaltumo prezumpcijos“ principą. Kasacinis teismas yra išaiškinęs, jog teismo sprendimas taikyti išplėstinį turto konfiskavimą nebūtinai turi būti grindžiamas tokio turto neteisėtoms kilmės visišku įrodytumu, nesant pagrįstų abejonų, tačiau šiai normai taikyti pakanka „didelės tikimybės principo“, kad turtas galėjo būti įgytas neteisėtai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-51-788/2021). EŽTT praktikoje taip pat, sprendžiant klausimą dėl išplėstinio turto konfiskavimo, nusikalstama turto kilmė grindžiama tikimybių pusiausvyros įrodinėjimo standartu. Neteisėtai turto kilmei pagrįsti užtenka įrodyti, kad yra didesnė tikimybė, jog turtas yra neteisėtas (2015 m. gegužės 12 d. EŽTT sprendimas byloje *Gogitidze ir kiti prieš Gruziją*, peticijos Nr. 36862/05).

Taigi, kasacinės instancijos teismo praktikoje, aiškinant BK 72³ straipsnyje nustatytus išplėstinio turto konfiskavimo pagrindus ir sąlygas, atskleidžiamas jų turinys, taip pat formuojamos jų įrodinėjimo taisyklės. Akcentuojamas būtinumas įrodyti, kad turtas gautas nusikalstamu būdu, o ne bet kokių neteisėtu, priešingu teisei bendrąja prasme būdu; taikant išplėstinį turto konfiskavimą, nepakanka nustatyti lėšų nepagrindimo teisėtomis pajamomis, o būtina nustatyti ir įtikinamais duomenimis pagrįsti, kad lėšos gautos būtent nusikalstamu būdu; baudžiamasis įstatymas suteikia galimybę pagrįsti turto teisėtumą, net jei kaltinimo šalis pateikia įrodymų, kad kaltininko turimas turtas laikytinas konfiskuotinu bei įtvirtina saugiklį tiems asmenims, kurie įgijo jį iš esmės teisėtomis pajamomis, tačiau šios nebuvo tinkamai apsaikytos. Be to, neabejotina ir proporcingumo principo svarba, kuris reikalauja subalansuoti teisinių mechanizmų efektyvumą ir asmens teisių apsaugos garantijas ir šių teisių pažeidimo riziką. Kasacinio teismo praktikoje taip pat akcentuojami veiksniai, į kuriuos atsižvelgia ir EŽTT, vertindamas turto konfiskavimo proporcingumo klausimą, t. y. nusikalstamos veikos pobūdis, jos sunkumas; konfiskuojamo turto statusas nusikalstamoje veikoje; konfiskuojamo turto kilmės ir paskirties teisėtumas; nuteistojo, iš kurio konfiskuojamas turtas, asmenybė ir elgesys, konfiskuojamo turto reikšmė pareiškėjui; dėl nusikalstamos veikos padaryta arba potencialiai sukelta žala valstybei; asmeniui greta turto konfiskavimo paskirtos kitos bausmės, jų griežtumas ir pakankamumas nubaudimo tikslų įgyvendinimo konkrečios bylos aplinkybėms požiūriu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106-628/2021).

Išvados

1. Reikalavimas išplėstinio turto konfiskavimo institutą įteisinti nacionaliniame baudžiamajame įstatyme kyla tiek iš Europos Sąjungos, tiek iš tarptautinių norminių teisės aktų. Remiantis Pamatinio sprendimo 3 straipsniu, valstybės narės privalo taikyti konfiskavimą už nusikaltimus, padarytus nusikalstamo susivienijimo, už euro padirbinėjimą, pinigų plovimą, prekybą žmonėmis, padėjimą neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi, seksualinį vaikų išnaudojimą ir vaikų pornografiją bei prekybą narkotikais. Tiesa, nacionalinė teisė išplėstinio turto konfiskavimo procedūrą traktuoja šiek tiek plačiau nei numatyta Pamatiniame sprendime 2005/212/TVR, nes nacionalinis įstatymų leidėjas neapsiriboja vien tik sprendime įvardytomis nusikalstamomis veikomis. Lietuvoje išplėstinis turto konfiskavimas siejamas ne su bet kokios nusikalstamos veikos padarymu, o su labiausiai pavojingų nusikalstamų veikų padarymu (apysunkio, sunkaus arba labai sunkaus tyčinio nusikaltimo padarymu), tačiau taip pat ne bet kokio, o tik tokio, iš kurio jis turėjo ar galėjo turėti turtinės naudos. Kita vertus, nustatant, ar dėl nusikalstamos veikos galėjo būti gaunama ekonominė nauda, svarbu atsižvelgti į *modus operandi*, pavyzdžiui, ar nusikalstamos veikos sąlyga yra tai, kad ji buvo padaryta organizuoto nusikalstamumo kontekste arba ketinant gauti nuolatinį pelną iš nusikalstamų veikų. Tačiau tai apskritai neturėtų būti kliūtis taikyti išplėstinį turto konfiskavimą.
2. Išplėstinis turto konfiskavimas yra speciali įstatymų leidėjo numatyta teisinio poveikio priemonė, kuri savo teisine kilme yra artima (panaši) į civilinėje teisėje žinomą – be teisėto pagrindo įgyto turto (naudos) išreikalavimą (paėmimą). Šios poveikio priemonės taikymu siekiama ne nubausti asmenį (nubaudimo siekiama paskiriant bausmę ar kitą baudžiamojo poveikio priemonę), o atkurti teisingumą paimant iš nusikaltimą padariusio asmens turtinę naudą, kurią, teismo įsitikinimu, šis asmuo gavo neteisėtu (nusikalstamu) būdu. Kartu išplėstinio turto konfiskavimu siekiama ir prevencijos, kad nusikaltimą padaręs asmuo, išlaikydamas nusikalstamu būdu įgytą turtinę naudą, nebūtų paskatintas toliau daryti nusikalstamus veiksmus ir iš to gauti turtinę naudą.
3. Atsižvelgiant į išplėstinio turto konfiskavimo kaip specialiosios teisinio poveikio priemonės taikymo tikslus ir į tai, kad ji nėra bausmė ar kita baudžiamojo poveikio priemonė, taikoma už konkretaus nusikaltimo padarymą (ypač vertinant nebaudžiamą išplėstinio turto konfiskavimo prigimtį), jos taikymas įstatymų leidėjo pasirinkimu gali būti grindžiamas ne kaltės dėl nusikalstamu būdu įgytos turtinės naudos įrodinėjimo principu, o būtinybe užtikrinti, kad nusikaltimą padaręs asmuo nepasiliktų to turto, kuris, teismo įsitikinimu, galėjo būti įgytas nusikalstamu būdu, nebent nusikaltimą padaręs asmuo įrodytų, kad yra priešingai.
4. Konstitucinis Teismas 2023 m. spalio 12 d. nutarimu pripažino, kad BK 72³ straipsnyje nustatytu teisiniu reguliavimu, įtvirtinančiu išplėstinį turto konfiskavimą, įstatymų leidėjas siekė įgyvendinti iš konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo principų kylančią valstybės priedermę saugoti kiekvieną asmenį ir visą visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių, atkurti teisingumą ir konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką, užkirsti kelią naujiems nusikaltimams, riboti ir mažinti nusikalstamumą, taip pat mažinti jais valstybei ir visuomenei daromą žalą, t. y. baudžiamajame įstatyme (BK 72³ straipsnis) įtvirtintomis nuostatomis siekta konstituciškai pagrįsto tikslo. Tokiu teisiniu reguliavimu nėra pažeidžiamas nei nekaltumo prezumpcijos principas (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis), pagal kurį asmuo laikomas nepadaręs nusikaltimo, kol jo kaltumas nebus įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, nei neproporcingai suvaržomos asmens nuosavybės teisės (Konstitucijos 23 straipsnis), nes yra ginama tik teisėtai būdais įgyta nuosavybė, o paisant bendrojo teisės principo, niekas negali turėti naudos iš savo padaryto teisės pažeidimo.

5. Pažymėtina, kad kasacinės instancijos teismo praktikoje, aiškinant BK 72³ straipsnyje nustatytus išplėstinio turto konfiskavimo pagrindus ir sąlygas, atskleidžiamas jų turinys, taip pat formuojamos jų įrodinėjimo taisyklės laikantis nešališkumo, rungimosi, nekaltumo prezumpcijos, proporcingumo principų, kitų Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimų vertinant baudžiamojo poveikio priemonės išplėstinio turto konfiskavimo skyrimo pagrįstumą.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968.
Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 67, 72, 190 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 72³, 189¹ straipsniais įstatymas. 2010 m. gruodžio 2 d. Nr. XI-1199.
Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785.
Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2018 m. birželio 17 d. įsakymas Nr. I-219 „Dėl rekomendacijų dėl turto tyrimo patvirtinimo“.
Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo. 2005 m. vasario 24 d.

Specialioji literatūra

- Bikelis, S. (2022). Minimali konfiskuotino turto vertė legalumo ir proporcingumo principų bei racionalios baudžiamosios politikos kontekste. *Kriminologijos studijos*, 10, 30–47. doi:10.15388/CrimLithuan.2022.10.2
Bikelis, S., Čepytė, B., Mulevičius, M., Girdauskas, M., Medelienė, A., Simaitis, R., Žėkas, T. (2014). *Kad nusikalsti neapsimokėtų. Tradiciniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai*. Monografija. Vilnius.
Bikelis, S. (2021). Pakartotinis įtartinis turto kilmės vertinimas – pateisinama viešojo intereso apsaugos priemonė ar žmogaus teisių pažeidimas? *Kriminologijos studijos*, 8, p. 38–56. doi:10.15388/CrimLithuan.2020.8.2
Boucht, J. (2019). Asset confiscation in Europe -past, present, and future challenges. *Journal of Financial Crime*, 26 (2).
Drakšas, R. (2019). Išplėstinis turto konfiskavimas demokratinėje visuomenėje. *Jurisprudencija*, 26(2). <https://doi.org/10.13165/JUR-19-26-2-05>
Fedosiuk, O. (2012). Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtą pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo. *Jurisprudencija*, 19 (3), 1215–1233.
Gutauskas, A. (2007). Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo baudžiamasis teisinis vertinimas. *Jurisprudencija*, 8(98), 62–70.
Kavoliūnaitė, E. (2008). Turto konfiskavimas: reguliavimo tikslai ir teisinės prielaidos taikyti išplėstinį konfiskavimą Lietuvoje. *Teisės problemos*, 1(59), 24–53.
Švedas, G. et al. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. 2 knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Teismų praktika

- 2009 m. vasario 5 d. EŽTT sprendimas byloje *Gabrić prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 9702/04.
2015 m. gegužės 12 d. EŽTT sprendimas byloje *Gogitidze ir kiti prieš Gruziją*, peticijos Nr. 36862/05.
Kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje 2K-195-976/2022.
Kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106-628/2021.
Kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-245-1073/2018.
Kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-262-489/2017.
Kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-295-222/2022.
Kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-51-788/2021.
Kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-53-1073/2019.
Kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72-511/2021.

Lietuvos ir užsienio konstitucinių teismų jurisprudencija

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 476 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo 19 straipsnio 8 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. balandžio 10 d. nutarimu Nr. 436 „Dėl ginklų ir šaudmenų apyvartą reglamentuojančių taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Medžioklinių ginklų apyvartos taisyklių 14.9 ir 57.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcija), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 72³ straipsnio (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) 1 dalies, 2 dalies 3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

Portugalijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo 2015 m. vasario 11 d. nutarimas byloje Nr. 101/15.

Rumunijos Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 25 d. sprendimas Nr. 356/2014.

Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 14 d. sprendimas Nr. 2 BNR 564/95.

Kiti šaltiniai

European Financial and Economic Crime Threat Assessment 2023. Executive Summary. Europol.

Europos Tarybos Priemonių prieš pinigų plovimą įvertinimo ekspertų komiteto (MONEYVAL) ir valstybių prieš korupciją grupės (GRECO) vertinimo ataskaitų išvados.

Aurelijus Gutauskas yra Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedros profesorius, socialinių mokslų daktaras, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas. Pagrindinės mokslinių interesų sritys – baudžiamoji teisė, kriminologija, tarptautinė baudžiamoji teisė, organizuoto nusikalstamumo prevencija, konstitucinė teisė, nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorinės ir praktinės problemos.

Aurelijus Gutauskas holds a PhD degree in Social Sciences and is a Professor at the Department of Criminal Justice, Faculty of Law, Vilnius University, and a judge of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. The main areas of scientific interests of Aurelijus Gutauskas are Criminal Law, criminology and international Criminal Law, organized crime prevention, Constitutional Law, theoretical and practical problems of the qualification of crimes.